

Jakub M. Łukasiewicz

***Podstawy obowiązku alimentacyjnego
w świetle art. 144 § 1 k.r.o.***

Streszczenie

Celem niniejszego artykułu jest próba odpowiedzi na pytanie, czy obowiązek alimentacyjny wynikający z treści art. 144 § 1 k.r.o. stanowi standardowy obowiązek ojczyma lub macochy wobec pasierba, czy też jego konkretyzacja winna być uzależniona od pewnych szczególnych i wyjątkowych okoliczności mających charakter incydentalny. W pracy została również poruszona problematyka typologii stosunków rodzinno-prawnych, relacji obowiązku alimentacyjnego z art. 144 § 1 k.r.o. do obowiązku wynikającego z treści art. 27 k.r.o., potencjalności stosunku alimentacyjnego oraz zasad współżycia społecznego w kontekście opisywanych zagadnień.

Słowa klucze: pasierb, alimenty, zasady współżycia społecznego, stosunek rodzinno-prawny

Jednym z bardziej interesujących zagadnień prawa alimentacyjnego jest uregulowana w treści art. 144 § 1 k.r.o. problematyka obowiązku alimentacyjnego ojczyma lub macochy wobec pasierba. Problematyka ta, nacechowana wątpliwościami, stanowi niewątpliwie obszar wart omówienia, tym bardziej że nieprecyzyjna redakcja wskazanego w tytule przepisu od dawna nastroczała wielu trudności interpretacyjnych w piśmiennictwie oraz w praktyce stosowania prawa. Oczywiście, intencją tego opracowania nie jest kompleksowa prezentacja problemu, lecz jedynie zwrócenie uwagi na niektóre zagadnienia z tym związane, w tym w szczególności: a) ustalenie lokacji stosunku alimentacyjnego z art. 144 § 1 k.r.o. w ramach określonych typów stosunków rodzinno-prawnych, b) wskazanie momentu powstania i zakończenia tego stosunku na płaszczyźnie potencjalnej, c) określenie zakresu i znaczenia zasad współżycia społecznego w kontekście obowiązku alimentacyjnego ojczyma lub macochy wobec pasierba, d) ukazanie relacji tego obowiązku do obowiązków wynikających z treści art. 27 k.r.o. Myślą przewodnią, która przyświeca niniejszej publikacji, jest zaś próba odpowiedzi na pytanie, czy obowiązek alimentacyjny wynikający z treści art. 144 § 1 k.r.o. stanowi standardowy obowiązek ojczyma lub macochy wobec pasierba, czy też jego konkretyzacja winna być uzależniona od pewnych szczególnych i wyjątkowych okoliczności mających charakter incydentalny.

Stosunek alimentacyjny z art. 144 § 1 k.r.o. w kontekście typologii stosunków rodzinno-prawnych

Wstępne ustalenia nakazują kierować rozważania na kategoryzację stosunków rodzinno-prawnych. Przebiega ona w sposób następujący: najpierw nawiązują się tzw. stosunki rodzinno-prawne podstawowe, do których zaliczyć należy stosunek małżeństwa, pokrewieństwa oraz przysposobienia, zaś sugerowana nazwa pochodzi stąd, że stosunki te stanowią warunek *sine qua non* powstania pozostałych stosunków rodzinno-prawnych¹, a następnie, niejako w zależności do nich, nawiązują się inne (a więc zależne) stosunki rodzinno-prawne, takie jak stosunek powinowactwa, stosunek alimentacyjny, stosunek władzy rodzicielskiej oraz stosunek ustroju majątkowego małżonków. Oczywiście, wskazana typizacja nie wyczerpuje całej kompozycji stosunków rodzinno-prawnych. W piśmiennictwie naukowym można dostrzec pewną niewygodną komplikację polegającą na tym, że przepisy prawa w kilku szczególnych przypadkach kreują stosunki, które nie chcą się przyporządkować do żadnej ze wskazanych grup. Chodzi tu o stosunki niezależne, określone w nomenklaturze niniejszej publikacji jako tzw. stosunki oderwane. Ich powstanie (lub kontynuacja) następuje po ustaniu stosunku rodzinno-prawnego podstawowego, a zaliczyć do nich należy:

- stosunek alimentacyjny po rozwiązaniu małżeństwa (art. 60 k.r.o.)²;
- stosunek alimentacyjny po rozwiązaniu przysposobienia (art. 125 k.r.o.)³;
- stosunek powinowactwa po rozwiązaniu małżeństwa (art. 61⁸ k.r.o.)⁴;
- stosunek alimentacyjny mężczyzny wobec matki dziecka pozamałżeńskiego (art. 141 § 1 k.r.o.)⁴, występuje on w całkowitej niezależności od jakiegokolwiek podstawowej relacji rodzinno-prawnej.

Reasumując, na gruncie nauki prawa rodzinnego można proponować podział na stosunki rodzinno-prawne podstawowe, zależne i oderwane. Nasuwa to wątpliwość następującej natury, a mianowicie, jaką lokację przypisać stosunkowi alimentacyjnemu z art. 144 § 1 k.r.o. Z pewnością brak jest podstaw do twierdzenia, że jest to stosunek podstawowy, czy też oderwany. Wydawać by się mogło, że przymiot tzw. zależności wobec stosunku powinowactwa jest kryterium dokonania prawidłowej typizacji. Problem w tym, że stosunek powinowactwa, z którego wynika stosunek alimentacyjny z art. 144 § 1 k.r.o., sam pozostaje stosunkiem zależnym wobec podstawowego stosunku małżeństwa, co jedynie przesądza o tym, że stosunek alimentacyjny ojczyrna lub macochy wobec pasierba posiada lokację w odrębnej kategorii stosunków, tzw. pośrednio zależnych stosunków rodzinno-prawnych.

¹ S. Grzybowski, *Prawo rodzinne*, Warszawa 1980, s. 13.

² Por. uchwałę SN z dnia 13 lipca 2011 r., III CZP 39/11, LEX nr 951033.

³ T. Smyczyński, *Stosunek alimentacyjny a stosunek zobowiązaniowy*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny 1985, z. 1, s. 30.

⁴ H. Dolecki, T. Sokołowski, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy – komentarz*, Warszawa 2010, s. 781; T. Dominińczyk, [w:] K. Piasecki (red.) *Kodeks rodzinny i opiekuńczy – komentarz*, Warszawa 2006, s. 852 i n. Por. J. Gwiazdomorski, *Roszczenia matki dziecka pozamałżeńskiego przeciwko jego ojcu, który nie jest jej mężem*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny 1974, z. 3, s. 53–56; *idem*, *Krewni uprawnieni do żądania i obowiązani do dostarczania środków utrzymania*, Państwo i Prawo 1954, nr 9, s. 80.

Potencjalność i konkretność stosunku alimentacyjnego z art. 144 § 1 k.r.o.

Analizując brzmienie przepisu art. 144 § 1 k.r.o., można sformułować następującą wątpliwość: czy istnieje teoretyczne uprawnienie do konstruowania na gruncie omawianego przepisu stosunku alimentacyjnego potencjalnego, a jeśli tak, to z jaką chwilą stosunek ten powstaje? Przede wszystkim należy poczynić ustalenie terminologiczne. Potencjalność stosunku alimentacyjnego oznacza, że brak jest jeszcze zobowiązania, natomiast występuje pewien ogólny model zachowania obejmujący pojęciowo cały szereg stosunków konkretnych poprzez odzwierciedlenie ich podstawowych właściwości oraz określony zostaje krąg osób, którzy jako adresaci mogą zostać uznani jako uprawnieni bądź zobowiązani do alimentowania. Jak widać, przepis art. 144 § 1 k.r.o. spełnia te podstawowe kryteria potencjalności⁵. Pozostaje jedynie trudność w określeniu momentu powstania stosunku alimentacyjnego na płaszczyźnie potencjalnej. Proponowane rozstrzygnięcie *solvo errore* skłania do postawienia następującej tezy⁶: skoro potencjalne stosunki alimentacyjne jako stosunki zależne od stosunków podstawowych powstają wraz z nimi, a więc nawiązują się w dość łatwo dostrzegalnym punkcie na osi czasu, stąd też uzasadniony wydaje się pogląd, że potencjalny stosunek alimentacyjny wynikający z treści art. 144 § 1 k.r.o. również powinien się nawiązywać w momencie łatwo dostrzegalnym, tj. z chwilą zawarcia małżeństwa (i powstania powinowactwa). Jeżeli zaś chodzi o zasady współżycia społecznego, to należy je traktować jako przesłankę dodatkową, która realizuje się w konkretnym przypadku na etapie aktualizacji stosunku alimentacyjnego⁷.

Kolejną ważną kwestią jest sposób ustania stosunku alimentacyjnego z art. 144 § 1 k.r.o. na płaszczyźnie potencjalnej. Wydaje się, że ze względu na sprzężenie tego stosunku ze stosunkiem powinowactwa oraz ze względu na treść art. 61⁸ § 1 zdanie 2 k.r.o., zgodnie z którym powinowactwo trwa mimo ustania małżeństwa, omawiany stosunek alimentacyjny wygasa jedynie w przypadku unieważnienia małżeństwa⁸ oraz śmierci jednej ze stron stosunku. Możliwe są także sytuacje zaprzeczenia pochodzenia dziecka przez małżonka-rodzica, jak również adopcji pełnej dziecka przez osobę trzecią, jednak takie sposoby wygaśnięcia powinowactwa na tle art. 144 § 1 k.r.o. należy traktować jako zupełnie marginalne.

Wracając do meritum, trzeba podkreślić, że na ogół wygaśnięcie stosunku potencjalnego oznacza równoczesne ustanie skonkretyzowanego stosunku alimentacyjnego, tj. zobowiązania. Powstaje pytanie, jak należy traktować odziedziczone obowiązki do spełnienia wymagalnych rat alimentacyjnych? Formułując myśl inaczej, czy obowiązki

⁵ Odmienne: A. Oleszko, *Dochodzenie roszczeń o świadczenia alimentacyjne*, Warszawa 1990, s. 26 i n.

⁶ Por. uchwałę SN z dnia 4 kwietnia 1968 r., III CZP 27/68, OSNPG 1968, nr 8–9, poz. 45, s. 25. Wprawdzie w uzasadnieniu czytamy, że obowiązek z art. 144 § 1 k.r.o. nie stwarza sam fakt zawarcia małżeństwa, jednak przywołane orzeczenie odwołuje się do obowiązku, a nie stosunku alimentacyjnego (potencjalnego).

⁷ Niedostatek nie dotyczy pasierba. Por. wyrok SN z dnia 22 listopada 1968 r., I CR 434/68, OSNCP 1969, nr 11, poz. 203, nr 8–9, s. 419. Odmienne: J. Grzeleńska, *Obowiązek alimentacyjny oraz opieka nad małoletnim dzieckiem*, Warszawa 2010, s. 42.

⁸ A. Wojdyła, *Ustanie i unieważnienie małżeństwa a powinowactwo*, Nowe Prawo 1988, nr 10–11, s. 87.

te istnieją pomimo ustania zobowiązania?⁹ Choć kwestia ta przekracza ramy niniejszej publikacji, można przypuszczać, że wskutek ustania stosunku potencjalnego stosunek skonkretyzowany trwa w takim przypadku nadal, lecz – po pierwsze – zmienia się podmiot zobowiązany, a po drugie – treść tego stosunku ulega modyfikacji, gdyż już nie służy bieżącemu zaspokajaniu potrzeb uprawnionego, a jedynie spełnieniu zaległych świadczeń¹⁰.

Pojęcie rodziny w świetle art. 27 k.r.o.

Zgodnie z treścią art. 27 k.r.o.: „Oboje małżonkowie obowiązani są [...] przyczynić się do zaspokajania potrzeb rodziny, którą przez swój związek założyli”. Analiza przepisów kodeksu rodzinnego skłania do postawienia pytania, czy obowiązek alimentacyjny wobec pasierba z art. 144 § 1 k.r.o. może być alternatywnie dochodzony na podstawie cytowanej regulacji.

W literaturze przedmiotu wskazuje się, że rodzinę tworzą małżonkowie oraz ich wspólne małoletnie dzieci, a także ich wspólne dzieci pełnoletnie, które się nie usamodzielniały. Oznacza to, że w powszechnej akceptacji pozostaje model tzw. nuklearnej rodziny biologicznej. Akcent położony jest na dzieci wspólne (biologiczne), co przesądza o tym, że dzieci te pozostają pod ochroną regulacji art. 27 k.r.o., i to niezależnie od alternatywnej ochrony przewidzianej w innych regulacjach rodzinno-prawnych (tj. art. 133 k.r.o.)¹¹. Wskazana konotacja implikuje oczywiście wspomnianą już we wstępie wątpliwość, a mianowicie, czy dopuszczalne jest obciążenie małżonka obowiązkiem alimentacyjnym z art. 27 k.r.o. wobec dziecka biologicznego drugiego z małżonków. Formułując pytanie nieco inaczej, czy dziecko takie wchodzić będzie do nowo utworzonej rodziny? Jak łatwo się domyślić, zdania w tej kwestii są podzielone. Niektórzy wskazują na ścisłe ujęcie rodziny, zawężając je wyłącznie do osób połączonych więzami krwi bez możliwości wprowadzania wyjątków od zasady¹², inni podkreślają potrzebę szerszego spojrzenia, akcentując więzi uczuciowe oraz rzeczywiste relacje społeczne ujmowane w duchu fundamentalnej zasady dobra dziecka i zasad współżycia społecznego¹³. Upatrując słuszność drugiego ze stanowisk, można wskazywać na jeszcze inne argumenty przemawiające za liberalnym modelem pojęcia rodziny:

1. Przede wszystkim należy dostrzegać wzajemną korelację pomiędzy przepisem art. 27 i art. 144 § 1 k.r.o. Niedopuszczalne byłoby zatem prowadzenie takiej wykładni przepisów prawa, że przewidziana w treści art. 144 § 1 k.r.o. ochrona interesów alimentacyjnych pasierba na gruncie art. 27 k.r.o. nie byłaby w ogóle uwzględniana. Skoro ustawodawca w przepisie art. 144 § 1 k.r.o. przewidział obowiązek alimentacyjny wobec

⁹ Por. uchwałę SN z dnia 15 lipca 1965 r., III CO 36/65, OSN 1966, poz. 37.

¹⁰ Por. art. 137 § 1; A. Oleszko, *op. cit.*, s. 62, 96–94.

¹¹ A. Oleszko, *op. cit.*, s. 34.

¹² B. Dobrzański, [w:] B. Dobrzański, J. Ignatowicz (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 1975, s. 818.

¹³ J. Ignatowicz, M. Nazar, *Prawo rodzinne*, Warszawa 2005, s. 23; J. Strzebińczyk, *Prawo rodzinne*, Zakamycze 2003, s. 29.

pasierba, to art. 27 powinien skłaniać do podobnych wniosków interpretacyjnych. Ponadto taka dwubiegunowa ochrona przewidziana jest wobec dzieci małżeńskich, które mogą domagać się alimentów zarówno na podstawie treści art. 27 k.r.o. (globalnie), jak i treści art. 133 k.r.o. (indywidualnie). To zaś implikuje pytanie, czy dzieci pozamałżeńskie oraz dzieci pochodzące z poprzednich małżeństw powinny podlegać odmiennym regułom ochrony? Jak się zdaje – w imię fundamentalnej zasady dobra dziecka oraz zasady równości wszystkich dzieci – należy postulować jednakowe standardy. Dlatego też uzasadnione wydaje się stanowisko, zgodnie z którym pasierb byłby uprawniony do żądania alimentów zarówno na podstawie treści art. 27 k.r.o. (globalnie), jak i treści art. 144 § 1 k.r.o. (tj. indywidualnie).

2. Za nie-biologicznym modelem rodziny przemawiać powinien postulat rekonstrukcji rodziny, w której znajdują się dzieci pochodzące z poprzednich małżeństw, co może mieć szczególnie znaczenie przy zjawisku tzw. monogamii seryjnej, gdzie określona osoba ma za sobą kilka „nieudanych” małżeństw. Dzięki temu nowo utworzona rodzina może korzystać z przywilejów rodziny tradycyjnej i możliwy się staje częściowy powrót do wartości od dawna utrwalonych, lecz zastosowanych w odmiennych realiach społeczno- i obyczajowo-moralnych.

3. Za nie-biologicznym modelem rodziny może przemawiać fakt, że taki model niewątpliwie występuje w przypadku przysposobienia dziecka przez jednego z małżonków. Jak się zdaje, współmałżonek przysposabiającego akceptuje poprzez wyrażoną zgodę nie tylko faktyczne wejście dziecka do rodziny, ale także ewentualne skutki cywilno-prawne, tj. skutki na gruncie prawa spadkowego¹⁴, lokalowego, czy wreszcie rodzinnego. W takim przypadku adoptowane dziecko nie jest połączone więzią pokrewieństwa czy przysposobienia z drugim ze współmałżonków, lecz niewątpliwie wchodzi do założonej przez nich rodziny, gdyż taki jest właśnie cel adopcji.

Relacja art. 144 § 1 k.r.o. do art. 27 k.r.o.

W przypadku obowiązku alimentacyjnego wynikającego z treści art. 144 § 1 k.r.o. podkreśla się, że ojczym lub macocha dziecka nie może wyręczać naturalnego rodzica dziecka (niebędącego małżonkiem) w spełnianiu swojego obowiązku alimentacyjnego. Dlatego też art. 144 § 1 k.r.o. nie przewiduje obowiązku alimentacyjnego w sposób bezwzględny, lecz uzależnia powstanie tego obowiązku od zasad współżycia społecznego, co w powiązaniu z treścią art. 132 k.r.o.¹⁵ oznacza, że obowiązek ten istnieje tylko wtedy, gdy biologiczny rodzic dziecka nie żyje, nie posiada możliwości zarobkowych lub majątkowych albo gdy uzyskanie od niego alimentów napotkałoby na trudne do przecięcia przeszkody. Czy w związku z tym na podobnych zasadach należy traktować obowiązek alimentacyjny wynikający z treści art. 27 k.r.o.? Czy w związku z tym tylko w sytuacjach braku świadczeń alimentacyjnych od rodzica naturalnego pasierb mógłby

¹⁴ Na przykład włączenie do kręgu osób dziedziczących po przysposabiającym.

¹⁵ J. Gwiazdomorski, *Przesłanki istnienia obowiązku alimentacyjnego*, Warszawa 1974, s. 67 i n.; B. Dobrzański, [w:] B. Dobrzański, J. Ignatowicz (red.), *op. cit.*, s. 820.

zostać włączony do nowo utworzonej rodziny i korzystać z ochrony przewidzianej w regulacji art. 27 k.r.o.? Jak się zdaje, takie kategoryczne twierdzenie stanowiłoby nazbyt rygorystyczne uproszczenie. Należy bowiem uwzględnić cały szereg różnych subtelności teoretyczno- i praktyczno-prawnych, aby się przekonać, że stawianie wyraźnej granicy jest całkowicie niemożliwe, a także niewskazane:

1. Przede wszystkim zauważyć należy, że spełnianie większości obowiązków wobec rodziny nie daje się często oddzielić od spełniania powiązanych z nimi obowiązków wobec osoby pasierba i dlatego właśnie ojczym lub macocha, działając w ramach art. 27 k.r.o., zwykle mimowolnie zaspokaja także potrzeby pasierba. Przepis art. 27 k.r.o. nakłada bowiem obowiązek działania na rzecz rodziny, a to nasuwa wątpliwość, czy uzasadnione może być twierdzenie, jakoby obowiązek ten istniał wyłączenie z ukierunkowaniem na jednych członków rodziny z pominięciem pozostałych. O ile trudno rozszerzać taki obowiązek na teściów oraz dziadków, o tyle w przypadku jednostek najstarszych, tj. dzieci, ujęcie ochroną z art. 27 k.r.o. wydaje się w pełni uzasadnione aksjologicznie, pragmatycznie i funkcjonalnie.

2. W piśmiennictwie słusznie się podnosi, że w przypadku istnienia małżeńskiej wspólności ustawowej ojczym lub macocha dziecka zwykle i tak odczuwają w swojej sferze ekonomicznej skutki utrzymania pasierba, gdyż małżonek-rodzic, przeznaczając określone środki na swoje biologiczne dziecko, w rzeczywistości czyni to ze środków wspólnych¹⁶.

3. Dodatkowo nie można wykluczyć sytuacji, w której świadczenia alimentacyjne ojczyma lub macochy wobec pasierba na podstawie art. 27 k.r.o. przyjmowałyby charakter wyrównawczy. Chodzi o przypadek, kiedy poziom materialny występujący w relacjach pomiędzy małżonkami uzasadniałby podniesienie standardu życia pasierba poprzez świadczenia uzupełniające wobec alimentów płaconych przez biologicznego rodzica dziecka¹⁷.

Mając na uwadze powyższe konstatacje, należy dostrzec aspekt rzeczywistych zachowań ojczyma lub macochy skierowanych na wychowanie i utrzymanie pasierba pomimo braku takiego obowiązku w treści art. 144 § 1 k.r.o. W szczególności chodzi tu może o sytuację, gdy rodzic biologiczny spełnia ciążący na nim obowiązek alimentacyjny wobec dziecka, a pomimo tego ojczym lub macocha przysparza na rzecz dziecka określone korzyści majątkowe oraz uczestniczy w jego wychowaniu niejako przy okazji wypełniania obowiązków alimentacyjnych wynikających z treści art. 27 k.r.o. Jak się zdaje, realną konsekwencją takich zachowań może być możliwość żądania w przyszłości przez ojczyma lub macochę alimentów od pasierba pod warunkiem spełnienia pozostałych przesłanek wskazanych w ustawie. Ponadto tego rodzaju świadczenia alimentacyjne od ojczyma lub macochy mogą wpływać na poprawę sytuacji uprawnionego do alimentów, co rodzi wątpliwość, czy w przypadku takim istnieją podstawy do żądania obniżenia swojego obowiązku alimentacyjnego przez rodzica biologicznego dziecka. Wydaje się, że żądanie obniżenia alimentów nie jest dopuszczalne. Przyjęcie stanowiska przeciwnego prowadziłoby do sytuacji, w której dziecko byłoby pozbawione możliwości przyjmowania jakichkolwiek świadczeń ze strony swego ojczyma lub macochy, naraża-

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Por. J. Gwiazdomorski, *Alimentacyjny obowiązek między małżonkami*, Warszawa 1970, s. 10 i n.; B. Dobrzański, [w:] B. Dobrzański, J. Ignatowicz (red.), *op. cit.*, s. 820.

jąc się tym samym na utratę świadczeń alimentacyjnych od biologicznego rodzica, który w myśl przepisów bezwzględnie obowiązujących jest zobowiązany.

Zasady współżycia społecznego w kontekście art. 144 § 1 k.r.o.

W literaturze przedmiotu podaje się liczne przykłady wskazujące na istnienie zasad współżycia społecznego w nawiązaniu do treści art. 144 § 1 k.r.o. Podkreśla się między innymi, że zasady te nakazują, aby pomiędzy ojczymem lub macochą a pasierbem nawiązała się bliska więź o charakterze emocjonalnym¹⁸, czy też aby małżeństwo pomiędzy rodzicem biologicznym pasierba a ojczymem lub macochą zostało zawarte w okresie małoletności dziecka¹⁹. Równocześnie brak jest podstaw do konkretyzacji zasad współżycia społecznego w sposób bardziej precyzyjny poprzez podawanie sztywnych reguł, gdyż zasady te rozpatrywać należy jako celowo zastosowaną klauzulę generalną. Dlatego też, próbując uporządkować wskazywane w piśmiennictwie wytyczne, można je poszeregować na trzy grupy odnoszące się do:

- kolejności obowiązku alimentacyjnego;
- relacji pomiędzy małżonkami;
- relacji pomiędzy ojczymem lub macochą a pasierbem.

Jest to zadanie o tyle trudne, że nadrzędnym kryterium tych wyznaczników są mało precyzyjne zasady współżycia społecznego, które w konkretnym przypadku (poza pierwszą ze wskazanych grup) mogą nakazywać odmienne rozwiązanie.

Zasady współżycia społecznego z art. 144 § 1 k.r.o. a kolejność obowiązku alimentacyjnego

W literaturze przedmiotu przyjmuje się na ogół, że na podstawie klauzuli generalnej zasad współżycia społecznego daje się ustalić kolejność obowiązku alimentacyjnego ojczyma lub macochy wobec pasierba jako kolejność *loco parentis*, tj. na równi z obowiązkiem rodziców naturalnych z zastrzeżeniem, że obowiązek ten nie wyprzedza obowiązku rodziców naturalnych²⁰. Wydaje się przy tym, że zasady te można interpretować przez pryzmat art. 132 k.r.o., przez co należy rozumieć, jak już wcześniej wspomniano,

¹⁸ B. Dobrzański, [w:] B. Dobrzański, J. Ignatowicz (red.), *op. cit.*, s. 821.

¹⁹ Odmienne: J. Strzebińczyk, *Prawo rodzinne*, s. 385.

²⁰ Tak: M. Nazar, J. Ignatowicz, *op. cit.*, s. 333; J. Gwiazdomorski, *Glosa do uchwały SN z dnia 28 maja 1968 r.*, OSPiKA 1979, poz. 118; B. Dobrzański, *Glosa do uchwały SN z dnia 28 maja 1968 r.*, Palestra 1970, nr 3, s. 49; *idem*, *Kolejność obowiązku alimentacyjnego między pasierbami a ojczymem lub macochą*, Palestra 1970, nr 3, s. 49; T. Smyczyński, *Alimentacja członków rodziny w świetle systemu ubezpieczenia społecznego*, Wrocław 1989, s. 32; J. Strzebińczyk, *Udział powinowatych dziecka w jego utrzymaniu i wychowaniu według kro*, Wrocław 1985, s. 67; A. Szlęzak, *Kolejność obowiązku alimentacyjnego z art. 144 kro*, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 1982, nr 4, s. 128; uchwała SN z dnia 4 kwietnia 1968 r., III CZP 27/68, OSNPG 1968, nr 8–9, poz. 45, s. 25. Odmienne: uchwała SN z dnia 28 maja 1968 r., III CZP 49/68, OSNCP 1969, poz. 39.

że obowiązek alimentacyjny ojczyrna lub macochy wobec pasierba istnieje tylko wtedy, gdy biologiczny rodzic dziecka nie żyje, nie posiada możliwości zarobkowych lub majątkowych albo gdy uzyskanie od niego alimentów napotkałoby na trudne do przezwyciężenia przeszkody²¹.

Zasady współżycia społecznego z art. 144 § 1 k.r.o. w relacjach pomiędzy małżonkami

Wskazane w treści art. 144 § 1 k.r.o. zasady współżycia społecznego odnosi się często do okoliczności zawarcia, trwania lub rozwiązania małżeństwa, chodzi więc o relacje pomiędzy małżonkami:

1. Do najczęściej wskazywanych w piśmiennictwie przyczyn przemawiających za brakiem obowiązku alimentacyjnego ojczyrna lub macochy wobec pasierba podaje się krótki okres trwania małżeństwa²². Trudno wymagać, aby ojczym lub macocha spełniali obowiązek alimentacyjny wobec pasierba, z którego rodzicem pozostawali w kilkumiesięcznym załedwie związku małżeńskim. Oczywiście, nie wydaje się wskazane ogórne zakreślanie, jaki okres należałoby uznać za uzasadniający świadczenie alimentacyjne. Trzeba jednak podkreślić, że element ten powinien mieć istotny wpływ na ocenę zasadności świadczenia. Można także proponować bardziej precyzyjne ujęcie w ten sposób, że decydujący byłby okres od zawarcia małżeństwa do uzyskania przez dziecko pełnoletności (względnie samodzielności). Wątpliwe bowiem byłoby obciążanie ojczyrna lub macochy obowiązkiem alimentacyjnym wobec pasierba, gdy ten uzyskał pełnoletność w niedługim czasie po zawarciu małżeństwa.

2. W literaturze przedmiotu przyjmuje się, że w przypadku ustania małżeństwa w wyniku rozwodu oraz śmierci małżonka-rodzica obowiązek alimentacyjny ojczyrna lub macochy wobec pasierba trwa nadal²³. Jedynie, jak się zdaje, w przypadku zawarcia przez eksmałżonka-rodzica ponownego małżeństwa (po uprzednim rozwodzie z ojczymem lub macochą) skłaniać powinno do ustania obowiązku alimentacyjnego dotychczasowego ojczyrna lub macochy wobec dziecka²⁴.

3. Kolejnym elementem wykluczającym obowiązek alimentacyjny wobec pasierba jest zawarcie małżeństwa przez ojczyrna lub macochę z rodzicem dziecka po uzyskaniu przez nie pełnoletności. Można wprawdzie przyjąć, że wiek pasierba nie powinien mieć wpływu na kwestie związane z obowiązkiem alimentacyjnym z art. 144 § 1 k.r.o. z uwagi na fakt, że przepisy ogólne dotyczące obowiązku alimentacyjnego nie wskazują żadnych granic wiekowych w stosunku do osoby uprawnionego. Z drugiej strony trzeba dostrzec *ratio legis* omawianej regulacji, gdyż przepis ten służy rekonstrukcji rodziny, w której ojczym lub macocha (nazywany czasem „tatą”, „mama”) ²⁵ uzyskuje swój status

²¹ J. Gwiazdomorski, *Przesłanki istnienia...*, s. 67.

²² B. Dobrzański, [w:] B. Dobrzański, J. Ignatowicz (red.), *op. cit.*, s. 821.

²³ J. Gwiazdomorski, [w:] J.S. Piątowski (red.), *System prawa rodzinnego*, Wrocław 1985, s. 1022.

²⁴ J. Strzebińczyk, *Prawo rodzinne*, s. 385.

²⁵ B. Dobrzański, [w:] B. Dobrzański, J. Ignatowicz (red.), *op. cit.*, s. 817.

dlatego, że roztacza pieczę nad osobą dziecka, a więc uczestniczy w tzw. procesie wychowawczym. Trudno mówić o ojczymie lub macosze w przypadku, gdy dziecko było już samodzielne i prowadziło w chwili zawarcia małżeństwa swoje własne, niezależne życie. Trzeba zresztą podkreślić, że przeciwne stanowisko uprawniałoby pasierba do żądania alimentów równocześnie od współmałżonków obu rodziców naturalnych²⁶. Taka sytuacja nie wydaje się wskazana, gdyż pasierb uzyskiwałby aż dwóch dodatkowych zobowiązanych obok rodziców naturalnych.

4. Pozostaje jeszcze pytanie, czy można wyłączyć obowiązek alimentacyjny wobec pasierba z powodu winy jego rodzica w rozkładzie pożycia. Jak się zdaje, nie wolno przekładać konsekwencji działań rodzica na sferę prawną dziecka. Sprawa nie wydaje się już tak oczywista, gdy np. dopiero po 14 latach od narodzin dziecka małżonek dowiadyuje się, że dziecko zostało narodzone od innego mężczyzny, a więc pochodzi ze zdrady. Czy w związku z tym uzyskanie statusu ojczyrna w wyniku sądowego zaprzeczenia ojcostwa uzasadniałoby obciążenie takiego ojczyrna obowiązkiem alimentacyjnym wobec pasierba? W podanym przykładzie w zasadzie problem jest bezprzedmiotowy, gdyż zgodnie z treścią art. 63 k.r.o. mąż matki dziecka może wytoczyć powództwo o zaprzeczenie ojcostwa w ciągu 6 miesięcy od dnia, w którym dowiedział się o urodzeniu dziecka, a nie od dnia, w którym dowiedział się o braku swego ojcostwa²⁷. Jednak w przypadku powództwa prokuratora pytanie jest aktualne²⁸, choć z punktu widzenia interesów domniemanego ojca niezwykle kontrowersyjne i wymagające rozważenia na łamach odrębnej publikacji.

Zasady współżycia społecznego z art. 144 § 1 k.r.o. w relacjach pomiędzy ojczymem lub macochą a pasierbem

Do przyczyn wykluczających obowiązek alimentacyjny występujący po stronie pasierba zaliczyć należy istnienie bliskiej i wzajemnej więzi pomiędzy ojczymem lub macochą a pasierbem²⁹. Taka wytyczna wydaje się dyskusyjna z dwóch względów. Po pierwsze, gdy więź ta występuje, zwykle nie ma potrzeby sądowego dochodzenia alimentów, a po drugie – wykazanie bliskiej więzi emocjonalnej może czasami być niemożliwe. Trywializując problem, jak udowodnić występowanie bliskiej i zażyłej więzi emocjonalnej, gdy przykładowo ojczym dziecka pracuje za granicą, zaś kontakt z dzieckiem nie występuje z uwagi na występujące u dziecka upośledzenie umysłowe? Bardziej właściwie wydaje się wykluczanie obowiązku alimentacyjnego wyłącznie w przypadku wykazania rażąco negatywnej postawy pasierba wobec ojczyrna lub macochy. Taka wytyczna chroni dziecko w przypadku, gdy jego postawa charakteryzuje się je-

²⁶ Odmienne: J. Strzebińczyk, *Prawo rodzinne*, s. 385.

²⁷ Por. orzeczenia SN: z dnia 1 grudnia 1953 r., Państwo i Prawo 1954, nr 4, s. 724; z dnia 15 października 1955 r., OSN 1956, poz. 81; z dnia 7 grudnia 1967 r., OSN 1969 r., poz. 27; z dnia 18 stycznia 1984 r., OSN 1984, poz. 60.

²⁸ Por. postanowienie SN z dnia 24 września 1969 r., I CR 10/69, OSN CP 1970, nr 7–8, poz. 133.

²⁹ B. Dobrzański, [w:] B. Dobrzański, J. Ignatowicz (red.), *op. cit.*, s. 821.

dynie niechęcią wobec małżonka rodzica i zgodna jest z analogicznymi przyczynami uzasadniającymi rozwiązanie przysposobienia.

Wnioski

Pomimo specyficznego charakteru stosunku alimentacyjnego z art. 144 § 1 k.r.o. należy przyjąć, że stosunek ten na płaszczyźnie potencjalnej powstaje zawsze z chwilą zawarcia małżeństwa i nie jest wcale uzależniony od dodatkowych kryteriów, jakimi są zasady współżycia społecznego. Dopiero przy aktualizacji obowiązku zasady te nabierają znaczenia i wydaje się, że przy sytuacjach typowych, tj. takich, gdzie można stwierdzić definitywną rekonstrukcję rodziny, obowiązek ten należy do standardowych powinności ojczyma lub macochy wobec pasierba³⁰. Rekonstrukcja ma miejsce wtedy, gdy małżeństwo trwało dostatecznie długo, dzieci nie wykazywały rażąco negatywnej postawy wobec swoich potencjalnie zobowiązanych do alimentów, a samo dziecko było jeszcze na tyle małe, że ojczym lub macocha mogli brać udział w jego wychowaniu. W innych przypadkach należy formułować daleko posuniętą ostrożność, gdyż przy braku rekonstrukcji rodziny wszelkie wytyczne zawodzą, zaś zawarte w zasadach współżycia społecznego kryteria stają się płynne i silnie uzależnione od konkretnego przypadku.

Literatura

- Dobrzański B., [w:] B. Dobrzański, J. Ignatowicz (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 1975.
- Dobrzański B., *Glosa do uchwały SN z dnia 28 maja 1968 r.*, *Palestra* 1970, nr 3.
- Dobrzański B., *Kolejność obowiązku alimentacyjnego między pasierbami a ojczymem lub macochą*, *Palestra* 1970, nr 3.
- Dolecki H., Sokołowski T., *Kodeks rodzinny i opiekuńczy – komentarz*, Warszawa 2010.
- Dominińczyk T., [w:] K. Piasecki (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy – komentarz*, Warszawa 2006.
- Goettel M., *W sprawie charakteru prawnego zgody rodziców na przysposobienie*, *Nowe Prawo* 1990, nr 1–3.
- Górniewicz K., *Glosa do wyroku SN z 22 listopada 1968 r.*, *I CR 434/68*, *Państwo i Prawo* 1970, nr 8–9.
- Grzeleńska J., *Obowiązek alimentacyjny oraz opieka nad małoletnim dzieckiem*, Warszawa 2010.
- Grzybowski S., *Prawo rodzinne*, Warszawa 1980.
- Gwiazdomorski J., [w:] J.S. Piąkowski (red.), *System prawa rodzinnego*, Wrocław 1985.
- Gwiazdomorski J., *Alimentacyjny obowiązek między małżonkami*, Warszawa 1970.
- Gwiazdomorski J., *Glosa do uchwały SN z dnia 28 maja 1968 r.*, *OSP i KA* 1979, poz. 118.
- Gwiazdomorski J., *Krewni uprawnieńi do żądania i obowiązani do dostarczania środków utrzymania*, *Państwo i Prawo* 1954, nr 9.
- Gwiazdomorski J., *Przesłanki istnienia obowiązku alimentacyjnego*, Warszawa 1974.
- Gwiazdomorski J., *Roszczenia matki dziecka pozamałżeńskiego przeciwko jego ojcu, który nie jest jej mężem*, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 1974, z. 3.
- Ignaczewski J., Karcz M., Maciejko W., Romańska M., Ignaczewski J. (red.), *Alimenty*, Warszawa 2009.
- Ignatowicz J., Nazar M., *Prawo rodzinne*, Warszawa 2005.
- Klimek J., *Alimenty*, Warszawa 1974.

³⁰ *Ibidem*, s. 817, 820.

- Łukasiewicz J.M., *Kilka słów o stosunkach rodzinno-prawnych podstawowych, zależnych i oderwanych*, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego – Seria Prawnicza* 2013, z. 77.
- Łukasiewicz J.M., *Małżeńska współzależność majątkowa w polskim prawie cywilnym*, Warszawa 2013.
- Łukasiewicz R., [w:] Łukasiewicz J.M. (red.), *Instytucje prawa rodzinnego*, Warszawa 2014.
- Maziarszewska-Leszczyna U., *Charakter prawny zgody rodziców na przysposobienie dziecka*, *Przegląd Prawa i Administracji* 1991, nr 17.
- Oleszko A., *Dochodzenie roszczeń o świadczenia alimentacyjne*, Warszawa 1990.
- Panowicz-Lipska J., *Zgoda na przysposobienie*, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 1985, z. 1.
- Smyczyński T., *Alimentacja członków rodziny w świetle systemu ubezpieczenia społecznego*, Wrocław 1989.
- Smyczyński T., *Stosunek alimentacyjny a stosunek zobowiązaniowy*, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 1985, z. 1.
- Sokołowski T., *Prawo rodzinne – zarys wykładu*, Poznań 2008.
- Strzebińczyk J., *Prawo rodzinne*, Zakamycze 2003.
- Strzebińczyk J., *Udział powinowatych dziecka w jego utrzymaniu i wychowaniu według kro*, Wrocław 1985.
- Szłczak A., *Kolejność obowiązku alimentacyjnego z art. 144 kro*, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 1982, nr 4.
- Wołyńska A., *Ustanie i unieważnienie małżeństwa a powinowactwo*, *Nowe Prawo* 1988, nr 10–11..

Summary

The Basics of the Alimony Duty in Accordance with Article 144 § 1 of the Family and Guardianship Code

The aim of the following article is to try to answer the question whether the alimony duty on the basis of article 144 paragraph 1 of the Family and Guardianship Code is a basic duty of a step-mother or step-father towards a step-child, or should its characteristics depend on some details and unusual incidental circumstances. The writing also touches the problem of the typology of a family-legal relation in accordance with article 144 paragraph 1 of the Family and Guardianship Code to the duty arising from article 27 of the Family and Guardianship Code, the potentiality of the alimony relation and principles of community life in the ongoing context.

Keywords: step-child, alimony, principles of community life, family-legal relation

Translated by Jakub M. Łukasiewicz